

סימן מח

שאלה: היאך יש לנהוג כשיש חתן כליל פסח, ויש שם פנים חדשות, בשבע ברכות על הכוס שלאחר הסעודה?

תשובה: בפסחים (קב:), אמר רב הונא אין אומרים שתי קדושות על כוס אחד. מאי טעמא, אמר רב נחמן בר יצחק, לפי שאין עושים מצות חבילות חבילות. וכתבו התוספות, ויש נוהגים מטעם זה בסעודה שבחופה שלא לומר שבע ברכות על כוס ברכת המזון, אלא מביאים כוס אחר, ואין מברכים על כוס השני בורא פרי הגפן, כיון שכבר בירך על כוס ברכת המזון, כי אין נכון לברך פעמיים בורא פרי הגפן. אך רבינו משולם היה אומר הכל על כוס אחד של ברכת המזון, ולא דמי לברכת המזון וקידוש דתרי מילי נינהו, אבל הכא חדא מילתא היא שברכת המזון גורמת לברכת נישואין. ע"כ. ובסדר רב עמרם גאון בח"ב (דף רד ע"א) כתב: והכי אמר רב שר שלום גאון, ברכת חתנים כל שבעה, יום ראשון בשעת כניסתן לחופה, מכאן ואילך בשעת סעודה, בכל סעודה וסעודה, "על כוס של ברכה", אם יש שם עשרה וחתנים מן המנין. וכן מנהג בשתי ישיבות. עכ"ל. ומוכח דס"ל כי די לברך על כוס אחד של ברכת המזון, ואין צריך שני כוסות. וכן כתב המהר"ם חלאוה (בפסחים שם), שלא נהגו להצריך שני כוסות בזה, והיינו טעמא שכשם דקידושא ואבדלתא חדא מילתא היא, וביר"ט שחל להיות במוצ"ש אומר יקנה"ז, ומשום ששניהם באים קודם סעודה, הוא הדין להיכא דשניהם באים לאחר סעודה, ברכת המזון ושבע ברכות, ופוק חזי מאי עמא דבר. ע"כ. וכן כתב המאירי (בפסחים שם), שבקצת מקומות נהגו בבית חתנים לברך בהמ"ז על כוס אחד, וברכות נישואין על כוס אחר, ואין צורך בכך, שהואיל ואף הסעודה סעודת שמחה היא, הכל ענין אחד הוא. וכן כתב עוד המאירי (בכתובות ז: עמוד לד), שבכל מקום נוהגים לסדר שבע ברכות על כוס של ברכת המזון, ואף על פי שבמסכת סופרים (פרק יט הלכה יא) נראה שהן טעונות כוס אחר, מכל מקום מנהג קבוע לכל העולם כך הוא. ומנהגם של ישראל תורה הוא. ע"כ. גם בעל העיטור בדיני ברכת חתנים (שער ב' דף סה סע"ב) כתב וז"ל: "ומנהגא לברוכי שבע ברכות בהדי כוס דברכת המזון, ומחדש הנהיגו לברוכי אתרי כסי, משום דאמרינן בערבי פסחים שאין אומרים שתי קדושות על כוס אחד, וקאמר התם דקידושא ואבדלתא חדא מילתא היא, וברכת המזון וקידוש תרתי מילי נינהו, ומדמי לה לברכת המזון וקידוש, ולא היא, דשאני התם דקידושא אתי מקמי סעודתא, וברכת המזון אחר סעודה, ומשום הכי קרי לה שתי קדושות, אבל ברכת המזון ושבע ברכות כולהו בתר סעודתא נינהו, ודמו לקידושא ואבדלתא דמקמי סעודתא אתו, וחדא מילתא נינהו, הילכך אין לשנות המנהג הראשון, והמנהג

החדש מנהג משובש הוא. ע"כ. וכן כתב הרב רבי דוד אבודרהם (בדף צט ע"ג) וזת"ד: כתב הר' גרשון ב"ר שלמה, בצרפת נהגו לברך שבע ברכות בסעודה על כוס שני, ולא על כוס ברכת המזון, שאין עושין מצות חבילות חבילות, וי"א שאין לשנות המנהג מהמעם הזה, שכיון שברכת המזון זו ברכות מכח הסעודה הם באים הרי הם כענין אחד כמו קידוש והבדלה. וכן הוא דעת בעל העיטור. ע"כ. וכן פסק בספר אהל מועד ח"א (דף קט ע"ב), ושכן פסק בעל העיטור. ע"ש.* וכן כתב בספר

(*) הנה כמה ראשונים העידו בגודלם שבעל העיטור ס"ל לברך ברכת המזון וברכת חתנים על כוס אחד, משום דחדא מילתא היא, שכולן נתקנו לאחר סעודה. וכפי הנוסחא שלפנינו בספר העיטור (ועפ"ד המהר"ם יונה בשער החדש שם). וכמו שהבאנו כן בשם הרד"א, והאהל מועד, והארחות חיים, וכן ראיתי עוד בחידושי הרא"ה כתובות (ח). שכתב כן בשם בעל העיטור. אך הריטב"א בחי' לכתובות (ח). כתב להיפך בשם בעל העיטור. ועיין עוד כלשון בעל העיטור שבספר התניא (סימן צא, דף צט ע"א). ע"ש. ואפשר שיש שם ט"ס. ושוב ראיתי למרן החיד"א בשו"ת חיים שאל חלק א' (סימן מד) שהעיר כן ע"ד הריטב"א בשם בעל העיטור מדברי הרד"א. ע"ש. והנה הרא"ה שם אחר שהביא מ"ש בעל העיטור דברכת המזון וברכת חתנים חדא מילתא היא, וכדאמרינן נמי קידושא ואבדלתא חדא מילתא היא, הוסיף, וכל שכן שברכת חתנים אינה טעונה כוס. וכן כתב טעם זה מדנפשיה בספר ברכות המים (רל"ט ע"ד), ונשען על מ"ש הרשב"ץ חלק ג' (סימן סה ועט) שאין ברכת נישואין טעונה כוס מן הדין. ע"ש. וכן כתב הרוקח (בסימן שוב) שאם אין שם יין אף על פי כן מברכין ברכת נישואין בלא יין. וז"ל הרמב"ם (פרק י' מהלכות אישות ה"ד): "ואם יהיה שם יין מביא כוס של יין ומברך על היין תחלה ומסדר כל השש ברכות על הכוס ונמצא שמברך שבע ברכות". וכתב הרב המגיד: "פירוש שאין היין מעכב, ודבר פשוט הוא". וכן כתב החלקת מחוקק (ריש סימן סב) בדעת הרמב"ם, אלא שהביא מ"ש הרא"ש והטור להצריך כוס לברכת נישואין בדוקא, וכי, ולא ידעתי טעמם, שהרי בגמרא בחדא מחתא מחתינהו לברכת אירוסין ונישואין, ולא הזכירו כוס בשום אחד מהן. ע"כ. ומ"ש הבית שמואל להשיג על זה, שהרמב"ם וה"ה מיירי בברכת אירוסין, דבריו תמוהים, כי עיני המעיין ישר יחזו פנימו שהרמב"ם וה"ה בברכת נישואין מיירי. וז"ל הריטב"א בחידושי לכתובות (ח). ד"ה ג"ה ישמע בערי יהודה, ונהגו העם לומר שש ברכות אלו על הכוס, אף על פי שאם אין שם כוס אינו מעכב. וכן כתב הרמב"ם ז"ל. ע"כ. ושוב ראיתי בערוך השלחן שהשיג על הב"ש הנ"ל. וכן כתב בהעמק שאלה (פרשת חיי שרה סימן טז אות ט) שהשגת הב"ש על הח"מ לא ידענו מה היא. וע"ש. ולכאורה גם ממך השלחן ערוך (סימן סב סעיף א') שפסק כלשון הרמב"ם הנ"ל משמע דסבירא ליה שאין הכוס מעכב בברכת נישואין, ולפי זה ניחא שהסכימה דעתו לדברי רוב הפוסקים דסבירא להו שמברך בדכת המזון וברכת חתנים על כוס אחד. וכן כתב בספר טיב קידושין (סימן סב סק"ו), שהתוספות שהצריכו שני כוסות לברכת המזון ולבדכת חתנים, משום דס"ל שברכת חתנים טעונה כוס, כדעת הרא"ש, אבל לפמ"ש השלחן ערוך כלשון הרמב"ם משמע דס"ל שאין ברכת חתנים טעונה כוס מן הדין, אם כן אף שמברך אותן על כוס אחד ליכא בהכי משום אין עושים מצות חבילות חבילות, ולכן שפיר דמי לאומרן על כוס אחד. ע"ש. ואם נפשך לומר שאין כן דעת מרן, (ועיין מש"כ בשו"ת יביע אומר חלק ה' חלק אבן העזר סימן י' אות ו). מכל מקום הרי דעת מרן בשלחן ערוך אורח חיים (סימן קפב) שאין ברכת המזון טעונה כוס, ואם כן לא שייך טעמא דמצות חבילות, ושפיר דמי לאומרן על כוס אחד. ולכאורה י"ל עוד טעם שאין בזה משום מצות חבילות, לפי מה שכתב הרמב"ם

חזון סי' מח — כוס של שבע ברכות בליל פסח עובדיה תתמג

המנהיג (הלכות אירוסין ונישואין אות קיא. דף צב ע"א), שמנהג צרפת לברך שבע ברכות שבסעודה על כוס אחר ולא על כוס ברכת המזון, אבל בפרובינצא אומרים אותן על כוס ברכת המזון עצמו שאמרו עליו שהשמחה במעונו, וכולן ברכות של מצוה, וקדושה אחת הן. ע"כ. והארחות חיים (בהלכות ברכת המזון סוף אות נח) כתב, והמנהג לברך שבע ברכות שבסעודה על כוס אחד של ברכת המזון, שמאחר שהסעודה באה מפני השמחה הכל עולה לענין אחד, וכדין קידוש והבדלה הנאמרים על כוס אחד. וכן כתב בעל העיטור. אך גדולי צרפת לא נהגו כן אלא מברכים על כוס אחר. וכתב הרמב"ן, שכן ראוי לעשות, ושכן עושים חברים ואנשי מעשה. ע"כ. ודברי הרמב"ן בחידושו לכתובות (ח.) בד"ה עוד. ע"ש. והכל בו (הלכות אישות סימן עה, דף מה ע"ב) כתב, מנהג רבני צרפת לברך על שתי כוסות, כוס לברכת המזון וכוס לשבע ברכות, ואנו לא נהגנו כן, כי מאחר שהסעודה באה בשביל השמחה הכל עולה לענין אחד, ואין זה כשתי קדושות. ע"כ. וכן כתב רבינו ירוחם (נתיב יב חלק ב) שלא נהגו לומר ברכת המזון ושבע ברכות על שני כוסות אלא על כוס אחד, לפי שהכל נחשב לדבר אחד וכו'. ע"ש. וכן כתב בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סוף סימן מ). ע"ש. אולם בהגהות מיימוני (פ"ב מהלכות ברכות אות ה) כתב, רבינו משולם לא היה מצריך שני כוסות וכו', אבל רבינו תם מצריך ב' כוסות, שאחר שמברך ברכת המזון על כוס אחד, כשמגיע לומר ברכת בורא פרי הגפן, מניח הכוס, ונוטל כוס אחר ואומר עליו ו' ברכות, ואחר כך נוטל הכוס שבירך עליו ברכת המזון,

(פרק כט מהלכות שבת הלכה יג), היה אוכל וגמר אכילתו עם הכנסת שבת מברך ברכת המזון תחילה ואחר כך יקדש על כוס שני, ולא יברך ברכת המזון ויקדש על כוס אחר, שאין עושים שתי מצות על כוס אחד, "שמצות ברכת המזון וברכת קידוש שתי מצות של תורה הן". וכתב המגדל עוז שם, שבא רבינו להוציא שבע ברכות של חופה וברכת המזון, שהואיל וברכות נישואין מדרבנן, שפיר דמי לברך אותן עם ברכת המזון על כוס אחד, ולפי שהיה בזמנו של רבינו מי שחולק להצריך כוס בפני עצמו, ביאר לנו שאין דעתו כן, משום דהו מדרבנן, וכן הורה רבינו משולם לברך הכל על כוס אחד. וכן עמא דבר. ע"כ. ואף על פי שראיתי בשו"ת מהרי"ל דסקין בכתבים (סימן יח) שכתב, שנראה לו ברור שגם הרמב"ם הנ"ל שכתב רהיינו במצות של תורה, לאו ברקא כתב כן, שהרי התוספות פסחים (קב:) לא כתבו כן וכו'. ע"ש. במחכתה"ר אין דבריו מוכרחים. דאטו גברא אגברא קא רמית, והרי המאירי בפסחים (קב:) כתב גם כן לחלק בין ברכות של תורה לשל חכמים, שדוקא קידוש וברכת המזון ששניהם של תורה אין מברכים על כוס אחד, אבל הברלה שאינה אלא מדברי סופרים אף ביש לו מותר, וכן רעת גדולי המחברים (הרמב"ם). ע"כ. ועיין בשו"ת חתם סופר (חלק אורח חיים סימן כא) שכתב להגאון רבי עקיבא איגר מר חמיו, וז"ל: ומ"ש מ"ח הגאון נ"י דבאחת דאורייתא ואחת דרבנן מודה הרמב"ם, כבר כתבתי בחידושי לפסחים (קב:), שאף שיש לומר שהרמב"ם לא בא לאפוקי אלא ב' מצות דרבנן, אבל אחת דאורייתא ואחת דרבנן לא, אבל אין בזה טעם. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת כתב סופר (חלק אורח חיים סימן קלט). ובשו"ת בית שערים (חלק אורח חיים סימן נג). ובשו"ת התעוררות תשובה חלק ג' (סימן כג). ובשו"ת תורת רפאל (סימן א' דף ה' ע"ג). ובמה שכתבנו לעיל (סימן ב). ורו"ק.

ויש הלכה כיש בתרא. ואף שהרמ"א בדרכי משה (אורח חיים סימן תע"ג אות ד) כתב בשם המנהגים, כשצריך לברך שבע ברכות כליל פסח, יברך ברכת המזון על הכוס שלו, ושבע ברכות על כוסו של החתן. עכ"ל. הנה באמת גם כוסו של החתן נחשב לכוס של ברכת המזון, שהרי כירך עליו ברכת המזון, ועם כל זה הותר לברך עליו שבע ברכות, ועל כרחנו לומר דסמכינן בכהאי גוונא על רוב הפוסקים הסוברים להקל לברך על כוס אחד, כיון דלא אפשר בענין אחר. ורק לרווחא דמילתא כתב הרמ"א לברך שבע ברכות על כוס החתן, ולא על כוס ברכת המזון שלו. וכן ראיתי למרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (סימן עד אות יג) שכתב, שכשיש חתן כליל פסח, מברכים הכל על כוס אחד, שהרי בעלמא דעת כמה פוסקים שמברכים שבע ברכות, על כוס אחד של ברכת המזון, וגם מרן השלחן ערוך הסכים לדעה זו, וכתב שכן פשט המנהג. והגם שנודע שאין המנהג כן עתה, מכל מקום כליל פסח שיש ארבע כוסות, נראה שיברך שבע ברכות על כוס ברכת המזון. ושו"ר שכ"כ בסידור הרב יעב"ץ. אלא שכתב עוד שם, שאף אם ירצה לעשות ב' כוסות, אפשר, וזה שכירך עליו שש ברכות יניחנו לכוס רביעי שגומרים עליו את ההלל. ולי נראה דטפי מעלי מה שכתבתי, שיברך כל השבע ברכות על כוס ברכת המזון. עכת"ד. ומבואר דס"ל שאין ראוי כל כך לעשות כדברי הרב יעב"ץ, אלא יברך ברכת המזון וגם השבע ברכות על כוס אחד. וראיתי להרב ברכות המים (דף לט ע"ד) שישב גם כן על מדוכה זו, לענין חתן כליל פסח, שלפי מנהגינו שמברכים ברכת המזון ושבע ברכות על שני כוסות, הרי כליל פסח בין שלישי לרביעי לא ישתה דהוי כמוסיף על הכוסות, וכתב, שנראה שהמברך ברכת המזון יתן רשות לאחד מהמסובים לברך שש ברכות, ואחר כך יברך בורא פרי הגפן, ואי משום שבכל זאת יש בו משום אין עושים מצות חבילות חבילות, הלא מעיקר הדין נראה שמרן אינו חושש לסכרת התוספות בזה, שהרי הביא באחרונה דעת יש אומרים שמברך הכל על כוס אחד, וקו"ל הלכה כיש אומרים בתרא, ואעיקרא הרי כתב הרשב"ץ (סימן סה) ששבע ברכות אינן טעונות כוס, וגם לרבינו משולם לא דמי לשתי קדושות על כוס אחד, ולכן הנכון לעשות כן, שאחד מהמסובין יברך שש ברכות, והמברך ברכת המזון יברך בורא פרי הגפן על כוסו. עכת"ד. ואכתי לא איפרק מחולשא, כי מה לי המברך ברכת המזון ומה לי אחד מהמסובין, הלא כולם מברכים ברכת המזון על הכוס שכידיהם כתקנת חז"ל, שעל כוס שלישי מברכים ברכת המזון. וכן ראיתי בשו"ת משנת רבי אליעזר ח"ב (חלק אורח חיים סוף סימן טוב) שהעיר כן על דברי הרב ברכות המים. ע"ש.

ותבט עיני בשו"ת משנת רבי אליעזר ח"ב (סימן טוב) הנ"ל, שכתב, דלכאורה כיון שמנהגינו בכל השנה ליטול שני כוסות בכרכת המזון ושבע ברכות, משום

חזון סי' מח — כוס של שבע ברכות כליל פסח עובדיה תתמו

דחיישינן לרבינו תם וסיעתו דס"ל דאיכא בהא משום אין עושים מצות חבילות חבילות, אם כן כליל פסח כשיש חתן מיסב עמנו, היכי נעביד, אי למריננהו על כוס ברכת המזון, מה נשתנה הלילה הזה דלא דחיישינן למצות חבילות, וליטול כוס אחר אינו יכול שאין מוסיפים על הכוסות, ובין שלישי לרביעי לא ישתה, ונראה שהנכון לברך שבע ברכות על כוס רביעי ויגמור עליו את ההלל, כי לדברי רשב"ם (פסחים קב:) משמע דליכא בהכי משום מצות חבילות, דפריך בגמרא והא יום טוב שחל להיות אחר השבת דאית ליה, ואמר רב יקנ"ה, ופירש רשב"ם, דפריך מליל יום טוב של פסח, דאית ליה כוסות טובא, כדתנן ולא יפחתו לו מארבע כוסות, ומוכח דקושית המקשן היא משום שאומרן על כוס אחד, הא אילו אמר ההבדלה על הכוס השני ליכא משום מצות חבילות, ואף שהתוספות שם (ד"ה דאית ליה) הקשו על רשב"ם דהא כל ארבעה כוסות כל חד למלתיה צריך, אלמא דס"ל דאף בהכי איכא משום מצות חבילות, מכל מקום בחתן המיסב עמנו כליל פסח דלא אפשר, סמכינן על דעת רשב"ם שיברך שבע ברכות על כוס רביעי ויגמור עליו את ההלל. ושוב ראיתי בחיים שאל (סימן עד אות יג) שכתב כסברא זו בשם הרב יעב"ץ, אלא שהוא כתב שאם ירצה לעשות כן יעשה, ואנן בדידן סבירא לן שיברכם בדוקא על כוס רביעי. ע"כ. ולפע"ד אין דרך זו מוציאתנו מידי מחלוקת, שהרי מעם רבינו משולם דס"ל שמברך הכל על כוס אחד, משום שברכת המזון ושבע ברכות הכל ענין אחד, שהסעודה גורמת לשבע ברכות, ומעיקר הדין סומכים על סברתו, כמו שפסק מרן השלחן ערוך דעתו ביש אומרים בתרא, ואם בכל זאת באנו לחשוש למאן דפליג, מה יועיל שיניחנו לגמור עליו את ההלל, אכתי הוי מצות חבילות, שהרי חכמים תיקנו על ההלל כוס רביעי (ומשום הכי גם הנשים חייבות בהלל, כיון שחייבות בארבעה כוסות, שנתקן הכוס הרביעי שלהם על ההלל, וכמ"ש התוספות סוכה לח.) ואם יאמר עליו שבע ברכות הוה ליה שתי קדושות על כוס אחד. ובזה גם מעמו של רבינו משולם לא שייך להסיר חששא דמצות חבילות, ואף גם זאת שאחר שבירך על הכוס הרביעי שבע ברכות איך ישתה כל כך, ויפסיק בין ההלל לשתייתו. ואף שיש ליישב בדוחק, (ועיין בשו"ת לבושי מרדכי קמא חלק אורח חיים סימן קטו בד"ה וראיתי. ודו"ק.) נראה דלא אריך למעבד הכי, וטפי עדיף לסמוך על סברת רוב הפוסקים לברך שבע ברכות על כוס ברכת המזון שהכל ענין אחד, וכדעת מרן השלחן ערוך. ונראה שזאת היתה לו למרן החיד"א שלא הונח לו לעשות כעצת הרב יעב"ץ לברך שבע ברכות על כוס רביעי ולגמור עליו את ההלל. וגם מה שהסתמך הרב משנת רבי אליעזר על פירוש רשב"ם (קב:), מלבד מה שהקשו עליו התוספות והמרדכי, י"ל עוד שאף רשב"ם מודה בכוס ההלל דלאו שפיר למעבד הכי, ולא התיר אלא בכוס שני שברכת אשר גאלנו שבסוף ההגדה אינה מעונה כוס בדוקא. שהרי גם מי שאין לו יין יכול לברך ברכת אשר

גאלנו בלא כוס, וכמו שכתב הרי"ף (סוף פסחים). וכן כתב הרמב"ם (בפ"ח מה' מצה הלכות יב), ועיין עוד במור ושלחן ערוך (סימן תפג), ואף שבבית יוסף הביא בשם הארחות חיים שלא יאמר ברכת אשר גאלנו בלא כוס, מכל מקום בשלחן ערוך סתם כהרי"ף והרמב"ם. וכמו שהעיר המגן אברהם, ומשום שברכת אשר גאלנו באה גם במקום ברכת שעשה נסים. וכן כתבו החק יעקב והאליה רבה שם. אבל ההלל שיש בו חתימת ברכת יהללך, בעיני דוקא שיהיה על הכוס, ואם אין לו יין לא יברך יהללך, וכמ"ש המגן אברהם והח"י והא"ר. וכן כתב בשלחן ערוך הגר"ז. ואף שיש כמה אחרונים שחולקים, הא קי"ל סב"ל. וכן דעת מרן החיד"א בברכי יוסף שם. אלמא דאיכא קפידא בהלל דליבעי כוס, מפי מברכת אשר גאלנו שבסוף ההגדה, ואם כן י"ל לרשב"ם דאח"כ שיוכל להבדיל על כוס שני, אבל על רביעי דבעי כוס לעיכובא איכא בהכי משום מצות חבילות, ולפי זה יש לומר עוד דכוס רביעי חמיר מפי לענין זה יותר מכוס שלישי, למאי דקי"ל בעלמא (בשלחן ערוך סימן קפב) שברכת המזון אינה טעונה כוס מן הדין, ואם בכל זאת חששו למצות חבילות, כל שכן בכוס רביעי שאין יכולים לומר ברכת יהללך בלא כוס, דחיישינן מפי משום מצות חבילות. ולכן מחוורתא כדברי מרן החיד"א בחיים שאל הנ"ל לברך על כוס ברכת המזון כל השבע ברכות, דמוקמינן ליה אדינא. וכן פסק בספר תשובה מאהבה ח"ב (סימן תעט). ע"ש. וכן נראה לפי מ"ש בשלחן ערוך הגר"ז (סי' תעג ס"ז) שאם שכח להבדיל בפסח שחל במוצ"ש, על כוס הקידוש, ונזכר בסוף הסעודה, שיבדיל על כוס ברכת המזון, אע"ג דהוי מצות חבילות, (ולא יעץ לומר עליו את ההלל). וכן כתב במשנה ברורה (שם סק"ה). ויש לדחות. וע' עוד במש"כ לעיל (סי' מז). ודו"ק. [שוב נדפס שו"ת אגרות משה, וראיתי שם (בחלק אבן העזר סימן צה) שהעיר גם כן כמה שכתבנו לעיל. וע"ש. וכתב עוד שם, ולולא דמסתפינא הייתי מכריע לומר ברכות חתנים על כוס אחד של ברכת המזון, שכיון שבשלחן ערוך (אבן העזר סימן סב ס"ט) הכריע כרבינו משולם שאף בכל ימות השנה אין צריך שני כוסות, בפסח מיהא שא"א להוסיף על הכוסות יש לנהוג כסברתם. ע"ש. וזכה לכוין להוראת החיד"א בחיים שאל (סימן עד אות יג) הנ"ל שכתב כן להלכה ולמעשה. וכנ"ל.]

וראיתי להרב משנת רבי אליעזר שם שסיים, אמנם שמעתי שהמנהג בקושטא שהמברך ברכת המזון, נוטל הכוס שביד החתן ומברך עליו שש ברכות, ונותנו לחתן, וחוזר ומברך בורא פרי הגפן על כוסו, וכנהוג, ע"כ. והנה שמועה זו נאה הובאה כבר בדרכי משה בשם ספר המנהגים. אך בתשובה מאהבה ח"ב הנ"ל, אף שהביא גם דברי המנהגים, בכל זאת הסכים לעשות כדברי החיד"א. ע"ש. ובספר בתי כנסיות (סימן תעט) השיג על החיד"א בחיים שאל הנ"ל, שלא זכר דברי הרמ"א בדרכי משה. ע"ש. אולם לא ראה דברי מרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סימן מז אות א)

שכתב, ויש מי שחשב שנעלם ממני מ"ש בדרכי משה בשם המנהגים על נידון חתן כליל פסח, שיברך שבע ברכות על כוס של החתן, ואני עניתי שמענה ואתה דע לך, שהרב יעב"ץ בסידורו הביא בשם ספר המנהגים של הרב אייזיק מטירנא, כמ"ש בשמו הרמ"א בדרכי משה, והרב יעב"ץ שם דחה דבריו, וכבר הזכרתי בחיים שאל שם דברי הרב יעב"ץ, וכיון שכבר הביאם הרב יעב"ץ ודחאם, לא רציתי להאריך ולהזכיר דבריהם. עכת"ד. ומכאן גם כן תשובה למ"ש בפתחי תשובה לאבן העזר (סימן סב ס"ק יח) שהשיג על החיד"א בחיים שאל, דאשתמטיתיה דברי הדרכי משה בשם המנהגים וכו'. ע"ש. ולא עיין בתשובת החיד"א ביוסף אומץ הנ"ל שכבר השיב על מי שחשב כן. ולכן מה שסיים הפתחי תשובה שבודאי נקטינן כדברי הרמ"א בשם המנהגים לברך שבע ברכות על כוסו של החתן, אינו מוכרח כלל, שכבר הרב יעב"ץ דחה סברא זו. וכנ"ל. וראיתי בספר חינוח וחסדא ח"א (דף קיב ע"ב) שכו', שהגאון רבי יצחק מאיר בעל שרשי חים היה נוהג כשיש חתן כליל פסח, ליקח כוס אחר ולומר עליו שבע ברכות, ושוב היה מריק הכוס לכל הכוסות של המסובין ציבחר הכא וציבחר הכא דרך מזיגה. ומכל מקום לי נראה דעדיף מפי לעשות כדברי החיד"א בחיים שאל, שהמברך ברכת המזון עצמו יברך הכל על כוס אחד, כיון שכן הוא מעיקר הדין, ע"ש. ובאמת שמרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סימן מז) הנ"ל, כתב, ושמעתי שיש מי שתורה שכוסות המסובים לא יהיו מלאים על כל גדותיהם, וכשיברך שבע ברכות על כוס אחר, יקח הכוס הזה שבירך עליו שבע ברכות, וישפוך ממנו מעט בכל כוס של ברכת המזון של המסובין, ובזה אינו כמוסיף על הכוסות. ולא נחה דעתי בעצה זו, דמחזי כחוכא ואיטלולא. ע"כ. הרי שגם עצה זו עלתה במחשבה לפני החיד"א ודחאה. ובספר זכרנו לחיים ח"א (מערכת ברכות אות כד), הביא מכתבי הקודש של הרב המובהק מהר"א צבי ז"ל, שכתב, מנהג קושטא שהמברך ברכת המזון נוטל הכוס מיד החתן וסודר עליו שבע ברכות וכו', (וכמו שהעיד במשנת ר' אליעזר הנ"ל מפי השמועה), והוא ז"ל הסכים למ"ש הרב ברכות המים שיברך שבע ברכות על כוסו של אחד מן המסובין, ע"ש. ואין כל חדש. ועיין עוד בספר עקרי הד"ט (סימן יט אות כ) שהסכים למ"ש הרב ברכות המים הנ"ל. ע"ש. והרב זכור לאברהם בח"ג (דף קיד ע"ד) הביא המחלוקת בין מרן החיד"א והרב ברכות המים, ולא הכריע. ע"ש. וכיו"ב בספר חיים לראש (דף פב ע"ב). ע"ש. והגאון רבי יצחק אבולעפייא בספר פני יצחק ח"א (מערכת הברכות אות קיא) כתב, דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. ע"ש. ובשו"ת כפי אהרן ח"ב (חלק אורח חיים סימן ז) העלה גם כן כדברי הרב ברכות המים. ע"ש. ועיין עוד בספר בירך את אברהם (דף קיד ע"א). ובשדי חמד מערכת ברכות (סימן ג' אות ג). ע"ש. ולי נראה שהעיקר כדברי מרן החיד"א לברך הכל על כוס אחד. וכן הסכים הגאון רבי יהודה שמואל אשכנזי בספר ישא ברכה (דף קמז ע"ג), ע"ש. ועיין עוד להלן בסמוך.

פש גבן לברורי אם מברך ברכת המזון ושבע ברכות על כוס אחד, האם יקדים לברך בורא פרי הגפן לשש ברכות הנישואין, וכמו שעושים בחופה, ומשום דהוה ליה כתדיר שהוא קודם, או יברך שש ברכות תחלה, ולבסוף יברך בורא פרי הגפן סמוך לשתייה. והנה בשאר ימות השנה שמברכים על שני כוסות, מבואר בהגהות מיימוני (כפ"ב מהלכות ברכות) בשם רבינו תם, וכן בהרא"ש (פסחים קכ:), שמברך שש ברכות תחלה, ולבסוף בורא פרי הגפן. וכן כתב במחזור ויטרי (סימן פב עמוד נג, וסימן תצו עמוד תרכ), ובארחות חיים (הלכות ברכת המזון אות נח) בשם גדולי צרפת. וכן כתב רבינו ירוחם והרד"א. וכן כתב מרן בשלחן ערוך אבן העזר (סימן סב סעיף ט) אליכא דמ"ד דבעינן שני כוסות, אחד לברכת המזון והשני לברכות חתנים, שיברך שש ברכות ואחר כך בורא פרי הגפן. והנה מבואר במרדכי פרק ערבי פסחים (קכ:) בשם רבינו נסים גאון, דה"ט דבקידוש ובהבדלה ובשאר ברכות מברכים בורא פרי הגפן תחילה, ואילו בברכת המזון מברכים בורא פרי הגפן לבסוף, משום דשאני ברכת המזון שעקר דעתו וסילקה מכל אכילה ושתייה, ואם היה מברך בורא פרי הגפן תחילה, ברכת המזון היתה מפסיקה בין הברכה לשתייה, ולכך תיקנו אותה סמוך לשתייתה. אבל קידוש והבדלה דעתו לשתות אחר כך, ולא הוויא הפסקה, הילכך מברכים בורא פרי הגפן קודם. וא"ת אכתי כשמברכים ברכת המזון בחופה למה נהגו להמתין מלברך בורא פרי הגפן עד לאחר שש ברכות, הוה לו לאומרה מיד כשסיים ברכת המזון. י"ל שכיון שנתקן כבר לומר בורא פרי הגפן אחר ברכת המזון סמוך לשתייה, לכך גם בברכת המזון שבחופה נתקן לומר בורא פרי הגפן לאחר שש ברכות סמוך לשתייה ממש, אבל בברכת נישואין דליכא ברכת המזון ודעתו לשתות מן היין, בורא פרי הגפן קודמת מטעם שהוא תדיר. עכ"ד. ועיין עוד בתוספות פסחים (קכ:) ד"ה יקנ"ה. וכן בשו"ת בנימין זאב (סימן שמט) הביא כל דברי רב נסים גאון הנ"ל. ע"ש. (ועיין עוד בדברי ראבי"ה פסחים סימן תקי עמוד קלז). והריטב"א בפ"ק דכתובות (ח.) כתב, ונהגו כל העולם שכשמברכים ברכת חתנים בסעודה, מסדרין אותן על כוס ברכת המזון עצמו. אבל במס' סופרים (פרק יט הלכה יא) שמברך ברכת המזון על כוס אחד, ואחר כך מביאים לו כוס אחר ומברך עליו ברכת חתנים, לפי שאין אומרים שתי קדושות על כוס אחד, ואמרינן בפסחים (קב:) דקידושא ואבדלתא חדא מילתא היא, אבל ברכת המזון וקידושא תרי מילי נינהו. וה"נ י"ל דברכת המזון וברכת חתנים תרי מילי נינהו. וכן כתב בעל העיטור. (עיין לעיל בהערה). וכן הדבר נראה, אלא שלא נהגו כן. וה"ט שכיון שברכת המזון באה לאחר סעודה, וכן ברכת חתנים באה מחמת סעודה והיא הגורמת, כחדא מילתא חשיבי. ושמעתי שיש מקום באשכנז ובצרפת שעושים כדברי מס' סופרים. ולפי מנהגינו שאומרים הכל על כוס אחד, יש מרכותינו בעלי התוספות שאומרים שאין לומר בורא פרי הגפן אלא אחר ברכת חתנים, שבכל ברכת המזון בורא

חזון סי' מח — כוס של שבע ברכות בליל פסח עובדיה תתנא

פרי הגפן בסופה. ואחרים כתבו, וזהו העיקר, שסמוך לברכת המזון י"ל בורא פרי הגפן כדינו, ומסדר עליו ברכת חתנים, ובורא פרי הגפן עולה לו לכאן ולכאן. וברכות חתנים לא חשיבי הפסקה בין ברכת הנהנין לשתיה, כיון דכולהו מעין הכוס והוה ליה כיקנה"ז. וזה ודאי עיקר לפי מנהגינו שסוברים דברכת המזון וברכת חתנים חדא מילתא היא כיקנה"ז. וצ"ע. ע"כ. ולפי זה מבואר יוצא שבליל פסח, כשיש חתן, שגם אנו מברכים ברכת המזון ושבע ברכות על כוס אחד, יש לברך בורא פרי הגפן בסיום ברכת המזון, ואחר כך סודר שש ברכות. וכן מבואר בארחות חיים (הלכות ברכת המזון ריש אות נח) שכתב: "ובסעודת נישואין אחר ברכת המזון מוסיפים ברכת בורא פרי הגפן ושש ברכות". ע"כ. ומוכח שעל כל פנים לפי מנהגם שנוהגים לברך הכל על כוס אחד, צריך לברך בורא פרי הגפן קודם שש הברכות. ואם כן ה"ה כשיש חתן בליל פסח שמברכים הכל על כוס אחד, בורא פרי הגפן קודמת לברכת חתנים, וכל שכן לפי דברי התוספות פסחים (קב:) שכתב בזה"ל: שאין אומרים שתי קדושות על כוס אחד, ויש נוהגים בחופה ממעם זה שלא לומר ברכת חתנים על כוס ברכת המזון, אלא מביאים כוס אחר, ואין מברכים על השני בורא פרי הגפן, כיון שכבר בירך בורא פרי הגפן על כוס ברכת המזון, כי אין נכון לברך פעמיים. ע"כ. ומוכח שגם כשיש שני כוסות יש לברך בורא פרי הגפן מיד אחר סיום ברכת המזון. וכן דעת הרמ"ע מפאנו בתשובה (סוף סימן מ). ע"ש (*). ועל כל פנים

(* הנה ממה שכתבו התוספות פסחים (קב:) בד"ה שאין, ויש נוהגים בחופה שלא לומר ברכת חתנים על כוס ברכת המזון, אלא מביאים כוס אחר, ואין מברכים על השני בורא פרי הגפן, כיון שכבר בירך בורא פרי הגפן על כוס ברכת המזון, כי אין נכון לברך פעמיים בורא פרי הגפן. ע"כ. משמע דסבירא להו שאפילו כשמברכים על שני כוסות צריך לברך בורא פרי הגפן קודם ברכת חתנים. וכן הוכיח במישור המאמר מרדכי (סימן קצ) מדברי התוספות הנ"ל. ע"ש. ותנא דמסייע ליה בהבנת דברי התוספות כאמור, הוא המהרש"ל בחכמת שלמה (פסחים קב:) שכתב על דברי התוספות: "ואין המנהג כן, אלא מברכים בורא פרי הגפן באחרונה". וכן כתב בשו"ת סם חיי (סימן נ) בדעת התוספות. ע"ש. אמנם מן החיד"א בשו"ת חיים שאל חלק א' (סימן מד) כתב, דמאי דמשמע לכאורה מדברי התוספות הנ"ל שאף אם צריך שני כוסות, מברך בורא פרי הגפן קודם ברכות חתנים, י"ל דלאו דוקא נקטי שכבר בירך, אלא כוונתם שכבר מברך, ולעולם שאם מברך על שני כוסות צריך לברך בורא פרי הגפן לבסוף, וכמ"ש הטור ומרן השלחן ערוך, תדע, שהטור כתב כן בשם התוספות. ע"כ. אולם בספר ישא ברכה (דף קט"ז ע"ג) כתב ע"ד החיד"א שהמעיין היטב ישפוט בצדק כי דוחק גדול הוא לפרש כן דברי התוספות, וטפי עדיף לומר שדברי התוספות שהביא הטור בשמם שמברך בורא פרי הגפן לבסוף, הם תוספות אחרים, ופליגי על התוספות דפרק ערבי פסחים. וכן כתב הרב סם חיי שם. ע"ש. ואכן גם אני חשבתי כדבריהם, אכן שוב מצאתי בשו"ת זכור לאברהם אביגדור (חלק אבן העזר סימן ז) שאחר שדייק מדברי התוספות שמברך בורא פרי הגפן על כוס ברכת המזון ואחר כך מברך שש ברכות על הכוס השני, שוב הקשה מהרא"ש שלא הזכיר דברי התוספות לחלוק עליהם, וכמו שסיים הרא"ש שצריך לברך בורא פרי הגפן לבסוף, והטור (בסימן סב) כתב גם כן להיפך בשם התוספות, אשר על כן נראה שהתוספות דברו על הידוע, שהמנהג היה שאחר סיום ברכת חתנים על הכוס השני, היה חוזר ונוטל הכוס של ברכת המזון ומברך בורא פרי הגפן, וכמו

תתנב חזון סי' מח — כוס של שבע ברכות בליל פסח עובדיה

כשמברכים הכל על כוס אחד, ע"כ דה"ט משום דסבירא לן דהוי כיקנה"ז, אם כן צריך לברך בורא פרי הגפן קודם ברכת חתנים. וכן כתב מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א (סימן מד), לענין ברכת אשר ברא הנאמרת בסוף ברכת המזון, כשאין שם עשרה ופנים חדשות, שיש לברך בורא פרי הגפן בסיום ברכת המזון, ואחר כך ברכת אשר ברא. ומשום דהאי מילתא אי בעינן ברכת בורא פרי הגפן סמוך לשתייה, או בסיום ברכת המזון, תליא בפלוגתא דרבוותא, אי בעינן שני כוסות, אחד לברכת המזון ואחד לברכת חתנים, משום דחשיכי כשתי קדושות, ואין עושים מצות חבילות חבילות, או די בכוס אחד לברכת המזון ושבע ברכות, שהכל ענין אחד, ודמי ליקנה"ז, שלפי דעת האומרים שצריך שני כוסות, בורא פרי הגפן לבסוף, כיון שברכת חתנים לא שייכי לברכת המזון, הוה ליה הפסק בין בורא פרי הגפן שבסוף ברכת המזון לשתייה, ולכן צריך לברך בורא פרי הגפן לבסוף, אבל למאן דאמר שמברך הכל על כוס אחד, דמדמי לה ליקנה"ז, יש לברך בורא פרי הגפן קודם ברכת חתנים. וכן מוכח בטור ושלחן ערוך (סימן סב), דלמאן דאמר בעינן תרי כסי מברך בורא פרי הגפן לבסוף. וכן מוכח גם כן מדברי הרב ר' דוד אבודרהם. אבל למאן דאמר שמברך הכל על כוס אחד, מבואר להדיא בחי' הריטב"א פ"ק דכתובות דהוה ליה כיקנה"ז, ומברך בורא פרי הגפן ואחר כך ברכת חתנים. ולפי זה לפי מה שאנו נוהגים לעשות פשר דבר, וכשאין מברכים אלא אשר ברא מברכים אותה על כוס ברכת המזון עצמו, ומשום שהיא נוהגת תדיר בכל שבעת ימי המשתה כי די בשלשה, ואין צריך עשרה ופנים חדשות, הילכך צריך לברך תחילה בורא פרי הגפן, מיד עם סיום ברכת המזון, ואחר כך ברכת אשר ברא, וכמו שהכריע הריטב"א דהא תליא

שכתב הרא"ש להדיא, שכן המנהג, אלא שעדיין אנו צריכים למודעי אם לאחר ששתה הכוס של ברכת המזון, כשנוטל הכוס השני לשותתו, אם ישוב לברך עליו בורא פרי הגפן, כיון שהוא ענין בפני עצמו, לזה כתבו התוספות שאין מברכים על השני בורא פרי הגפן, כיון שכבר בירך בורא פרי הגפן על הכוס של ברכת המזון, לאחר שבירך ברכות חתנים, ואין נכון לברך פעמיים. ע"ש. וכן כתב בספר עצי ארזים (סימן סב ס"ק יט), שהיה פשוט להתוספות שברכת בורא פרי הגפן נאמרת לאחר ברכות חתנים, ומ"ש שאין לברך בורא פרי הגפן על השני, היינו שלאחר שבירך ברכת חתנים, ואחר כך בורא פרי הגפן על הכוס של ברכת המזון, שותה גם השני, ואין צריך לברך עליו שנית בורא פרי הגפן, מכיון שנפטר בברכת בורא פרי הגפן של הכוס הראשון. ע"ש. גם בספר אגורה באהלך (דף מד ע"ג) חשב לדייק מהתוספות שבורא פרי הגפן מברך קודם ברכת חתנים, וכתב, אבל מדברי הרא"ש לא משמע כן, ומסגנון דבריו נראה שהוא מעתיק לשון התוספות, ואם איתא דלאו מדברי התוספות הוא היה לו להזכירם ולחלוק עליהם, ונראה שכן היה גורם הרא"ש בדבריהם. ולכן גם הטור כתב כשם התוספות דבורא פרי הגפן לבסוף, ודלא כמו שהבין הבית שמואל (סימן סב סק"ד) מדברי התוספות שבורא פרי הגפן קודם ברכות חתנים, וסייע מזה להרמ"ע מפאנו (סימן מ) שכתב כן וכו'. ע"כ. וכן כתב בשו"ת כפי אהרן חלק ב' (סימן ז). ע"ש. ובה יובן מ"ש בשו"ת לב שלמה בליקוטים (דקי"ז ע"ג) שהביא ראיה מהתוספות הנ"ל שאף בשני כוסות בורא פרי הגפן קודמת לברכת חתנים, ולא הודו לו חבריו. ע"ש. שכוונת חבריו כדברי האחרונים הנ"ל. ודו"ק.

חזון סי' מח — כוס של שבע ברכות כליל פסח עובריה תתנג

בהא, והוא ככל אשר דיברנו, והם דברים של טעם. (ומה שסיים הריטב"א וצ"ע, קאי אעיקרא דדינא במה שנהגו היפך מס' סופרים ומברכים הכל על כוס אחד). באופן שלפי מנהגינו נראה שנכון הדבר לברך בורא פרי הגפן בסיום ברכת המזון ואחר כך אשר ברא. כדין יקנה"ז. עכת"ד. ועל פי זה כתב עוד בשו"ת חיים שאל (סימן עד אות יג), שכשיש חתן כליל פסח שמברכים הכל על כוס ברכת המזון, יברך בורא פרי הגפן בסיום ברכת המזון, ואחריה שש ברכות. ע"ש. וכן הסכים הגאון רבי יהודה שמואל אשכנזי בספר ישא ברכה על רבינו ירוחם (דף קמז ע"ג), והעיד בגדלו שכן נוהגים בדברי החיד"א לברך בורא פרי הגפן קודם אשר ברא, ושכן יש לנהוג כשיש חתן כליל פסח שמברכים הכל על כוס אחד, שיש לברך בורא פרי הגפן בסיום ברכת המזון, ואחר כך שש ברכות. ע"ש. וכן כתב עוד בספרו בית עובד (בדיני ברכת חתנים אות כד), לענין ברכת אשר ברא, שהואיל והמנהג בארץ ישראל ובמקומות אחרים לברך אשר ברא על הכוס של ברכת המזון, יש לברך תחלה בורא פרי הגפן בסיום ברכת המזון, ואחר כך ברכת אשר ברא, ע"ש. וכן כתב הגאון ר' אברהם הכהן מסאלוניקי בספר טהרת המים (בשיורי טהרה מערכת ב' אות נז). והגאון רבי יצחק אבולעפיא בספר פני יצחק (במערכת הברכות אות קד). וכן כתב בספר שמח נפש (דף כז ע"א). ע"ש. ונעיין עוד בספר אגורה באהלך (דף מד ע"ד) שהסביר הטעם שאנו נוהגים לברך בורא פרי הגפן אחר ששת הברכות של ברכת חתנים שאומרים אחר ברכת המזון, כהסבר החיים שאל הנ"ל, שמכיון שאנו מברכים ברכת המזון וברכת חתנים על שני כוסות נפרדים, ומוכח ששני ענינים חלוקים הם, ולא כחדא מילתא חשיבי, לכן צריך לברך בורא פרי הגפן לבסוף וכו'. ע"ש. וממילא משמע שאם מברכים הכל על כוס אחד כחתן כליל פסח, יש לברך בורא פרי הגפן קודם ברכת חתנים.

ואנכי הרואה לחרה"ג מהר"א פריסקו בספר בירך את אברהם (דף קיד ע"א), שהביא מה שכתב מרן החיד"א בחיים שאל (סימן עד אות יג), שכשיש חתן כליל פסח, שאי אפשר להוסיף על הכוסות, יברך שש הברכות על כוס ברכת המזון, שאחר ברכת המזון יברך בורא פרי הגפן ואחר כך שש הברכות וכו'. וכתב ע"ז, ולא ידעתי אם מה שכתב שיברך בורא פרי הגפן קודם שש הברכות, הוא מפני שכן נהגו במקומו, וכמו שכתבו התוספות פסחים (קכ: בד"ה שאין, שמברך בורא פרי הגפן על כוס ברכת המזון ואחר כך מביא הכוס השני לברכת חתנים, ואינו אומר עליו בורא פרי הגפן, כיון שכבר בירך על כוס ברכת המזון, אלא מברך עליו שש ברכות. או שמא נתכוון לומר דעד כאן לא קאמר הרא"ש לברך בורא פרי הגפן לבסוף, אלא כשהוא בשני כוסות, אבל בכוס אחד גם הרא"ש מודה שמברך בורא פרי הגפן תחילה. וזה אינו, שכבר כתבתי לעיל (באות טו) בשם הברכי יוסף שהמנהג

כשמברכים ברכת התנים שלאחר ברכת המזון כדברי הרמ"א בדרכי משח בשם ראב"ה, לברך בורא פרי הגפן לבסוף סמוך לשתייה. ע"כ. ואין ספק דאשתמיטתיה דברי החיים שאל בחלק א' (סימן מד) שביאר דבריו להדיא שיש לחלק בין כשמברך הכל על כוס אחד, שאז מברך בורא פרי הגפן קודם שש הברכות, לבין כשמברך על שני כוסות, שאז מברך בורא פרי הגפן לבסוף, ונתן מעם לשבח לדבר. ודברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. ומכאן שאין שום סתירה למ"ש באות טו בשם הברכי יוסף, דהתם מיירי כשמברך על שני כוסות. (אלא שכעת לא מצאתי דברי הברכי יוסף בזה). וכן יש להעיר על מ"ש הרב בירך את אברהם שם (דף קיב ע"ב אות מה), שלא נתברר בדברי הפוסקים אי בעינן שני כוסות גם לברכת אשר ברא בלבד, זולת הרמ"א שהביא בשם מנהגים ישנים שאפילו לאשר ברא בלבד בעינן שני כוסות, ונראה שכשם שנחלקו לענין ז' ברכות כך נחלקו לענין אשר ברא בלבד, דחד מעמא הוא, משום שאין עושים מצות חבילות חבילות. ע"כ. וגם בזה נעלם ממנו מ"ש מרן החיד"א בחיים שאל (סימן מד) הנ"ל, שמנהג ארץ ישראל ומצרים לברך ברכת אשר ברא על כוס ברכת המזון, שדוקא כשמברכים שש ברכות של נישואין, מברכים אותן על שני כוסות, אבל כשמברכים ברכת אשר ברא בלבד מברכים על כוס אחד של ברכת המזון. ע"ש. וכדברים האלה כתב המהריק"ש בערך לחם (סימן סב), שכן המנהג במצרים לברך אשר ברא על כוס אחד של ברכת המזון ואין מצריכים שני כוסות. ע"ש. וכן כתב מהרש"ל בספר ים של שלמה (פ"ק דכתובות סי' כא) וז"ל: ואני אומר שאף המברכים על שני כוסות, זהו דוקא לשבע ברכות, כי מצינו שבע ברכות בלא סעודה, כגון בתחלת הנישואין, אבל ברכת אשר ברא דלא אשכחן שיברכו אותה בלא סעודה אין צריך אלא כוס אחד. וכן עיקר. עכ"ל. והן אמת כי בארחות חיים ח"א בהלכות ברכת המזון (סימן נח) כתב שגם לאשר ברא צריך שני כוסות. ע"ש. וכן כתב במטה משה (דף קח ע"ד). ע"ש. מכל מקום הואיל ואפילו לשש ברכות לדעת הגאונים ורוב הפוסקים די בכוס אחד, וכן דעת מרן השלחן ערוך, ושכן המנהג, אף שכעת נהגו להצריך ב' כוסות, אתי מנהג ומבטל מנהג, וסמכין על עדותו הנאמנה של מרן החיד"א דלאשר ברא מנהג א"י ושאר מקומות שלא להצריך שני כוסות. וכן כתב הרב בית עובד (בהלכות ברכת התנים אות כד) ובספרו ישא ברכה (דף קטז ע"ג). וכן כתב בספר טהרת המים (בשיורי מהרה אות נז). וכן כתב בספר פני יצחק אבולעפייא (במערכת הברכות אות קד). ובספר שמח נפש גאון (דף כז ע"א). ובספר מנהגי מצרים להרה"ג רבי יו"ט ישראל. וכן בנהר מצרים (דף קפז ע"ב) העיד כן על מנהג ארץ הצבי, ובמיוחד ירושלים ת"ו, וכן במצרים, שנהגו כמ"ש מרן החיד"א בחיים שאל (סימן מד) הנ"ל. ואין להאריך.

אולם ראיתי להגאון מהר"א עזריאל בשו"ת כפי אהרן ח"ב (חלק אורח חיים סימן ז) אשר עמד וימודד אר"ש על מ"ש החיד"א בחיים שאל (סימן מד) הנ"ל, להסתמך על דברי הריטב"א בחידושיו (פ"ק דכתובות ז:) וז"ל: ולפי מנהגינו לברך הכל על כוס אחד, יש מרבתינו בעלי התוספות שאומרים שאין לומר בורא פרי הגפן אלא לאחר ברכת חתנים, כמו בכל ברכת המזון שבורא פרי הגפן בסופה, ואחרים כתבו, כי סמוך לברכת המזון יש לומר בורא פרי הגפן כדינה, ומסדר עליה ברכת חתנים, ולא חשיבא ברכת חתנים הפסקה לברכת הנהנין, כיון דכולהו הוו מעין הכוס, והוה ליה כיקנה"ז. וזה ודאי עיקר, לפי המנהג שסבורים שברכת המזון וברכת חתנים חדא מילתא היא כיקנה"ז. אבל הדבר צ"ע. עכ"ל. ופירש החיד"א שהסכמת הריטב"א בדברי האחרים, ומ"ש שהדבר צ"ע, קאי על תחילת דבריו, שכתב שעיקר המנהג הוא עומד בסתירה נגד מה שאמרו במס' סופרים. וע"ז כתב הכפי אהרן, שאין כן פירוש דברי הריטב"א שבא להכריע כדעת אחרים, אלא שהוקשה להריטב"א על סיום דברי האחרים שכתבו "דלא חשיבא ברכת חתנים הפסקה כיון שכולן הוו מעין הכוס, והוה ליה כיקנה"ז, דחדא מילתא היא", דמשמע שלדעת יש אומרים קמא ברכת חתנים הויא הפסק ולא חשיבי כחדא מילתא, והאמת אינה כן, שהרי גם י"א קמא מודים דחדא מילתא היא, שהרי מברכים הכל על כוס אחד, ולכן סיים הריטב"א, וזה ודאי עיקר, כלומר שגם י"א קמא מודים בזה, ואין בזה מחלוקת, שבודאי חדא מילתא היא, אלא דבסברא פליגי, שלדעת י"א קמא אף דהוי כיקנה"ז, זהו דוקא לענין שמספיק כוס אחד, אבל לא לענין לברך בורא פרי הגפן קודם ברכת חתנים, ומשום דלגבי כוס ברכת המזון צריך לברך בורא פרי הגפן סמוך לשתייה, ולדעת אחרים יש לדמות ד"ז לגמרי לדין יקנה"ז, ובורא פרי הגפן קודמת לברכת חתנים. ועל זה סיים הריטב"א, שהדבר צ"ע. כי בגוף המחלוקת אם יש לדמות זאת לגמרי לדין יקנה"ז, או רק במקצת, אין בידו להכריע. וצ"ע. עכת"ד. ולפע"ד אין פירושן נכון בדברי הריטב"א, שלפי דבריו מה שסיים הריטב"א וזה ודאי עיקר וכו', אין זה חוזר על עצם המחלוקת בין התוספות לאחרים, אלא על עיקר הדבר שכולם מודים בו, ורק שנחלקו בסברא, ואין זה לשון המקובלת בפוסקים, והעיקר חסר מן הספר, ועוד שבנוסחא שלפנינו בחידושי הריטב"א (מהדורת הרה"ג ר' משה גולדשטיין נר"ו, בהוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ב): „ואחרים כתבו, וזהו העיקר“, ולפי זה אין מקום לדברי הרב כפי אהרן, כי באמת יש כאן הכרעה גמורה לדעת הריטב"א שברכת בורא פרי הגפן קודמת לברכת חתנים, כשכל הברכות של ברכת המזון וברכת חתנים נאמרות על כוס אחד. וכמו שהבין לנכון מרן החיד"א בעיונו הישר. רוח ה' דיבר בו ומלתו על לשונו. ולא אכחד כי בספר הינא וחסדא ח"א (דף קיב ע"ב) כתב גם כן לצדד בדברי הרב כפי אהרן, ושכן מצא בחי' הריטב"א שהביא מחלוקת פוסקים בזה, ושמשמע מדבריו שסברת התוספות יותר עיקרית. ע"ש. אך לפי

הנוסחא שלפנינו נראה שהאמת תורה דרכה כדברי החיד"א בחיים שאל (סימן מד). (ולפלא בעיני שהרב חינא וחסדא לא זכר שר כלל כלל מדברי החיד"א הנ"ל). והן אמת כי ממה שכתב המרדכי בשם תשובת רב נסים גאון הנ"ל, שכיון שנתקן כבר לומר בורא פרי הגפן אחר ברכת המזון סמוך לשתייה, משום דברכת המזון הוי סילוק מכל אכילה ושתייה, וא"א לברך בורא פרי הגפן קודם ברכת המזון, לכן גם בסעודת חתן נתקן לומר בורא פרי הגפן אחר ברכת חתנים סמוך לשתייה ממש. ע"ש. לפי זה נראה שלעולם צריך לברך בורא פרי הגפן לבסוף, ועל פי זה כתב הרב כפי אחרון שם (בד"ה בתר דנא), שאפילו אילו היו ראיות החיד"א מכריעות מדברי הריטב"א והרד"א והמור, יש מקום לומר שאילו ראו דברי רב נסים גאון היו חוזרים בהם, כי ידוע שאין לחלוק על גאון שדבריו דברי קבלה. ע"ש. ואני אומר שהרואה יראה בתשובת רב נסים גאון שכל כוונתו ליישב המנהג שבמקומו שנהגו כן. ואפשר שהיו נוהגים לברך על שני כוסות, אבל לא פסק כן בסכינא חריפא שכן צריך להיות ע"פ הדין. זאת ועוד עינא דשפיר חזי לרב אחאי גאון בשאילתות (פרשת חיי שרה סימן טז) שכו', ותניא מברכים ברכת חתנים בבית חתנים כל שבעה, והוא שבאו פנים חדשות, מאי מברך, ברישא מברך בורא פרי הגפן, ואחר כך שש ברכות וכו'. וכתב בהעמק שאלה (שם אות ט), ומ"ש רבינו שמברך ברישא בורא פרי הגפן, כן כתב בה"ג, ומוכח שגם כשמברך ברכת המזון על הכוס, ואחר כך ברכת חתנים, מברך בורא פרי הגפן קודם ברכת חתנים, והיינו משום דס"ל שמברכים ברכת המזון וברכת חתנים על כוס אחד. א"נ משום דס"ל שהמצות מחלקות הברכה, והמברך ברכת המזון וברכת חתנים מברך בורא פרי הגפן על שניהם וכו'. ע"ש. ונראה שגם הוא תולך בשיטת החיד"א, שאם מברך על כוס אחד, בורא פרי הגפן קודמת לברכת חתנים, ושזהו דעת הגאונים רב אחאי ובה"ג, ולפי זה אפילו יהיבנא להרב כפי אחרון כל דיליה, הרי יש לנו גאונים שעומדים בשיטת הרב חיד"א. ולכן מה שסיים הרב כפי אחרון, שמצא גם כן בספר פחד יצחק (ערך ברכת חתנים) בשם הרב רבי ישראל פינצי, שגם כן כתב שיש לברך בורא פרי הגפן בסוף ברכת חתנים, גם כשהם על כוס אחד של ברכת המזון, וכן דעת הרב ברכות המים, והווי להו תרי לגבי חד, הוא החיד"א, ולכן הן כליל פסח והן בברכת אשר ברא יש לברך בורא פרי הגפן לבסוף, ודלא כהחיד"א. עכ"ד. והנה הרב ברכות המים מיירי כליל פסח, וס"ל לברך ברכות חתנים על כוס אחר של אחד מן המסובים. ואין זה ענין לדברי החיד"א דס"ל שמברך הכל על כוס אחד. אבל הדבר פלא בעיני, שנעלם מעיני הרב כפי אחרון, שבשיטת החיד"א עומדים הגאון ר' יהודה שמואל אשכנזי, בונה הכתים, בספרו ישא ברכה וכן בבית עובד, וכן הסכים גם כן הרב טהרת המים, וכנ"ל. וגם כיום מצאתי ראיתי בשו"ת זכור לאברהם אביגדור (חלק אבן העזר סימן ז) שכתב, ונ"ל שלא אמרו שיש לברך בורא פרי הגפן לבסוף, אלא לפי מנהג המברכים בשני כוסות,

אבל לפי מנהג עירנו שאומרן על כוס אחד של ברכת המזון לכולי עלמא יברך בורא פרי הגפן קודם ברכת חתנים. וטעמא רבה איכא בהכי, שאם מברכים על שני כוסות, ויברך בורא פרי הגפן על כוס ברכת המזון, ויניחנו כדי לברך ברכת חתנים על הכוס השני, הוה ליה הפסק בין ברכת הנהנין לשתייה, ולא דמי לקידוש או להבדלה, דלא חשיב הפסק, ששם הכל נאמר על כוס אחד, אבל בשני כוסות שמניח הראשון ונוטל השני של ברכת חתנים הוי הפסק, כמו מי שמברך על פרי לאוכלו וקודם שטעם הניח תפלין ומברך עליהן שכודאי הוי הפסק בין ברכת הנהנין לאכילה, וצריך לחזור ולברך שנית, ולכן תיקנו שיברך בורא פרי הגפן באחרונה, אבל לפי המנהג שמברכים הכל על כוס אחד, הכל מודים שמברך בורא פרי הגפן קודם ברכת חתנים, וכל המשנה לא מצא ידיו ורגליו בבית המדרש. עכת"ד. הא קמן תנא דמסייע ליה למרן החיד"א מכח סברתו הישרה כנ"ל, דבכהאי גוונא הוה ליה כיקנה"ז, שמברך בורא פרי הגפן תחילה, וה"נ בורא פרי הגפן קודם לברכת חתנים. גם הגאון מהר"ש הלוי בשו"ת לב שלמה בליקוטים (דף קיז ע"ג) כ', זכורני שעשיתי הלכה למעשה במקום שנהגו לברך ברכת המזון וברכת חתנים על כוס אחד, שבירכתי בורא פרי הגפן קודם ברכת חתנים, וחלקו עלי תלמידי חכמים רבים, ואמרו שצריך לברך בורא פרי הגפן לבסוף, ואני הבאתי ראיה לדברי מדברי התוספות פסחים (קב:) בד"ה שאין, אשר מבואר בדבריהם שאפילו בשני כוסות מברך בורא פרי הגפן תחילה קודם ברכת חתנים. וב"ש כנ"ד. ולא הודו לי בזה. ושוב מצאתי להרמ"ע מפאנו בתשובה (סימן מ) שהכריע מד' הגמרא שאף בברכת חתנים שאחר הסעודה מברך בורא פרי הגפן תחילה. עכת"ד. גם המאמר מרדכי (סימן קצ סק"א) כתב שמנהגם לברך בורא פרי הגפן בסיום ברכת המזון, ואחר כך ברכת חתנים. שכן מבואר בארחות חיים (הלכות ברכת המזון אות נח). ושכן משמע מסתמות לשון הרמב"ם (בפרק ב' מהלכות ברכות). ואף על פי שמדברי הרא"ש, והביאו מרן (אבן העזר סימן סב סעיף ט), מוכח דבורא פרי הגפן בסוף ברכות חתנים, יש מקום לומר דהיינו דוקא למאן דאמר שצריך שני כוסות, אבל לדעת האומרים שאומר כל הברכות על כוס אחד, יש לברך בורא פרי הגפן תחילה, ויש טעם לחלק ביניהם. אלא שמרן סתם דבריו בזה. ומכל מקום מנהגינו טוב ונכון, שהרי כן כתב הארחות חיים בהדיא. וכן פסק הרמ"ע מפאנו בתשובה (סימן מ). וגדולה מזו כתבו התוספות בפסחים (קב:) שאפילו למאן דאמר דבעינן שני כוסות בורא פרי הגפן קודמת לברכת חתנים, וכו'. עכת"ד. ובספר חופת חתנים (דיני פנים חדשות אות כ), הביא דברי החיד"א להלכה. ובספר מסגרת השלחן (במנהגים אות טז) כתב שבמקומו נהגו לברך ברכת המזון וברכת חתנים על שני כוסות, ובכל זאת נוהגים להקדים בורא פרי הגפן לברכות חתנים. ע"ש. וכנראה שכן נהגו על פי דברי הרמ"ע מפאנו הנ"ל, וכפשטות דברי התוספות (פסחים קב:). נוכל שכן לפי מה שכתב הרה"ג ר' יצחק פלאגי

בספר יפה ללב חלק ד' (סימן סב סק"ב) שמדברי הזוה"ק בפרשת תרומה (דף קס"ט ע"ב) משמע שבין בברכת חתנים שבחופה, ובין אלה שבסעודה, לעולם מברך על היין תחלה. ע"ש. אם כן יש לנו יסוד בדברי הזוהר להקדים בורא פרי הגפן, ואולי שלפי דברי הזוהר כולם נאמרים על כוס אחד. וצ"ע. ואחרי הודיע ה' אותנו את כל זאת, נראה שיפה עשו האחרונים בדור שלפנינו שהביאו להלכה דברי החיד"א בחיים שאל (סימן מד), בדין אשר ברא, הנאמרת על כוס אחד של ברכת המזון, שיש להקדים בורא פרי הגפן לאשר ברא, הלא הם הפני יצחק אבולעפיא, והרב שמח נפש גאנץ, והרב נהר מצרים, וסיעתם, וכן ראיתי הלום להגאון רבי אליהו חזן בספר נוה שלום (בדיני ברכת חתנים אות כח) שאחר שהביא דברי החיד"א בחיים שאל הנ"ל, שוב הזכיר את דברי הכפי אהרן שחולק על החיד"א בזה, וכתב, אבל מנהיגנו כדברי מרן החיד"א, ומניה לא תזוע. ע"כ. ותלית אנו ביררנו הדברים ביתר שאת ויתר עוז. ובאמת שכן פשט המנהג. ופוק חזי מאי עמא דבר. ומעתה אף בחתן בליל פסח, שיש לברך ברכת המזון וברכת חתנים על כוס אחד כדי שלא להוסיף על הכוסות, יש לברך בורא פרי הגפן מיד בסיום ברכת המזון קודם ברכת חתנים, ושותה בהיסבה. והנלע"ד כתבתי.

סימן מט

שאלה: מי ששכח ושתה כוס רביעי בלי היסבה, אם כשחוזר לשתות בהיסבה בדת האם צריך לחזור ולברך בורא פרי הגפן?

תשובה: הרא"ש בפסחים (קח). כתב, ואם שתה כוס רביעי בלא היסבה, צריך לברך בורא פרי הגפן על הכוס שישתה אחר כך בהיסבה, שהרי כשתה כוס רביעי בלא היסבה ולא נזכר לחסב, הסיח דעתו מלשתות יותר. (וכן הוא בהלכות סדר פסח בקצרה להרא"ש. וכן בתשובת הרא"ש סוף כלל יד). וכן כתב רבינו ירוחם (נתיב ה' חלק ד' דף מב ע"ד). וכן פסקו הטור ומרן השלחן ערוך (סימן תפ) וז"ל: ושותה כוס רביעי בהיסבה, בלא ברכה תחילה, ומברך אחריו על הגפן, ואם שתה בלא היסבה צריך לחזור ולשתות פעם אחרת בהיסבה, ומברך לפניו בורא פרי הגפן, לפי שהסיח דעתו מלשתות עוד. עכ"ל. ולכאורה איכא למידק, שהנה הטור (סימן תעז) כתב וז"ל: אם שכח לאכול אפיקומן ואמר הב לן ונברך, כתב רבינו פרץ, שיכול לאכול אפיקומן בלא ברכה, ואף על גב דבעלמא חשיב סילוק, שאני הכא כיון דאפיקומן מצוה דרמי רחמנא עלן, איכא למימר דאתכא דרחמנא סמכינן, ולא נהירא לאדוני אבי הרא"ש. עכ"ל. ודברי הרא"ש הם בסוף הלכות פסח בקצרה להרא"ש,